

УДК 332.3

Смирнов І.Г.,
доктор геогр. наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ,

ОЛЕНА СТЕПАНІВ: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ, ЗДОБУТКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ В ТУРИЗМІ, ЯК ПЕРШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ-ОФІЦЕРА, ДИПЛОМАТА, ГЕОГРАФА, ГЕОЛОГІСТА

Розкрито особливості життя, військової, дипломатичної діяльності доктора географії О.І. Степанів, а також її науковий доробок як українського географа та геологіста. О.І. Степанів була першою в Україні та світі жінкою - військовим офіцером в Українському Січовому Стрільцтві та Українській Галицькій Армії під час Першої світової війни та Українських визвольних змагань 1917-1921 рр., дипломатичним працівником ЗУНР та УНР. Маючи докторський ступінь з географії та історії, вона відзначилася значним внеском у розвиток української географічної науки, зокрема економічної та соціальної географії, а також транспортної географії та в сучасному розумінні геологістики. Наукові праці О.І. Степанів зберігають свою актуальність і нині. Науковий доробок О.І. Степанів з географії транспорту має безпосереднє значення і до найбільш сучасного нині проекту ЄС у транспортно-логістичній сфері – Ініціативи Тримор'я (ІТМ). Нещодавній саміт ІТМ у Таллінні (19-20 жовтня 2020 р.) підкреслив вплив ІТМ на весь балтійсько-адриатично-чорноморський регіон.

Ключові слова: О.Степанів, хорунжа УСС та УГА, транспортна географія, геологістика, Ініціатива Тримор'я.

Смирнов И.Г. Елена Степанив: жизненный путь, достижения, использование в туризме, как первой украинской женщины-офицера, дипломата, географа, геологиста. Раскрыты особенности жизни, военной, дипломатической деятельности доктора географии Е.И. Степанив, а также ее научные результаты как украинского географа и геологиста. Е.И. Степанив была первой в Украине и мире женщиной - военным офицером в Украинском Сечевом Стрелечестве и Украинской Галицкой Армии во время Первой мировой войны и Украинской освободительной борьбы 1917-1921 гг., дипломатическим работником ЗУНР и УНР. Имея докторскую степень по географии и истории, она отметилась значительным вкладом в развитие украинской географической науки, в частности, экономической и социальной географии, а также транспортной географии и, в современном понимании, геологистики. Научные работы Е.И. Степанив сохраняют свою актуальность и сейчас. Научный потенциал работ Е.И. Степанив по географии транспорта имеет важное значение для наиболее современного ныне проекта ЕС в транспортно-логистической сфере - Инициативы Триморья (ИТМ). Недавний саммит ИТМ в Таллинне (19-20 октября 2020 г.) подчеркнул влияние ИТМ на весь балтийско-адриатическо-черноморский регион.

Ключевые слова: Е. Степанив, хорунжая УСС и УГА, транспортная география, геологистика, Инициатива Триморья.

Smyrnov I. Stepaniv O: life path, achievements, use in tourism as the first Ukrainian woman-officer, diplomat, geographer, geologist. Peculiarities of life, military, diplomatic activity of Geography Doctor O.I. Stepaniv, as well as her scientific achievements as a Ukrainian geographer and geologist are revealed. O.I. Stepaniv was the first woman in Ukraine and the world - a military officer in the Ukrainian Sich Infantry (USS) and the Ukrainian Galician Army during the First World War and the Ukrainian Liberation War of 1917-1921, a diplomatic worker of the Western Ukrainian People's Republic and the Ukrainian People's Republic. Having a doctorate in geography and history, she has made a significant contribution to the development of Ukrainian geographical science, including economic and social geography, as well as transport geography and in the modern understanding - geologistics. O.I. Stepaniv's scientific works remain relevant today. This applies not only to the problems of the geography of transport communication in modern Lviv, but also to current issues of international logistics, in particular Ukraine's participation in the Baltic-Black Sea transport and logistics integration system. O.I. Stepaniv's scientific works on the transport geography are of direct importance to the most modern EU project in the field of transport and logistics - the Three Seas Initiative (TSI). The recent TSI Summit in Tallinn (October 19-20, 2020) highlighted the impact of the TSI on the entire Baltic-Adriatic-Black Sea region. TSI is open to countries - strategic partners of the EU, including Ukraine. Ukraine should continue to cooperate with TSI, especially with Poland, in such important infrastructure projects as the Gdansk-Odessa highway, the railway Viking project, the development of gas infrastructure within the North-South corridor (involving Ukrainian underground storage facilities of "blue fuel") etc.

Key words: O. Stepaniv, USS and UGA comet, doctor of geography, transport geography, geologistics, the Three Seas Initiative.

Постановка наукової проблеми. Серед українських вчених- географів ХХ ст. виділяється важлива, але, на жаль, до цього часу недостатньо відома постать Олени Степанів. Вона була не тільки першою в Україні та світі жінкою – офіцером у військах УСС та УГА, яка героїчно воювала на фронтах Першої світової війни та Українських визвольних змагань, виконувала дипломатичні функції в ЗУНР та УНР, але й отримала науковий ступінь доктора географії та зробила значний внесок у розвиток української географічної науки, зокрема економічної та соціальної географії, географії

транспорту та геологістики, економічної картографії.

Рис. 1. Олена Степанів – хорунжа УСС [10]

Методологія дослідження полягала в опрацюванні наукових робіт О. Степанів з географії транспортної інфраструктури міста (на прикладі Львова), праць О. Шаблія та О. Вісьтак, присвячених життю та науковому доробку О. Степанів, наукових робіт та документів з інтеграції України до транспортно-логістичної системи ЄС, зокрема останнього проєкту ЄС у цій сфері – Ініціативи Тримор'я. Аналіз зібраних матеріалів дозволив виділити важливі положення наукового доробку О. Степанів з географії транспорту та геологістики та їх зв'язок з сучасними транспортно-логістичними проєктами ЄС та участю в них України.

Метою статті є розкрити доробок доктора О. Степанів у сфері географії транспорту та геологістики (на прикладі транспортної інфраструктури Львова та Львівщини), а також зв'язок наукових положень О. Степанів з сучасними транспортно-логістичними концепціями та проєктами Європейського Союзу та участю в них України. Зокрема це відноситься до найновішого проєкту ЄС у транспортно-логістичній сфері – Ініціативи Тримор'я.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ ст. Європа прийшла у рух. Назрівали великі зміни і їх тектонічні зсуви відчувалися у всіх областях. Жінки, як істоти, що наділені інтуїцією та вмючи глибоко відчувати, розуміли що зміни незворотні. А частина з них і взагалі прийняли на себе ударну багатобальну хвилю історії. Серед них була і Олена Степанів. Вона народилась 7 грудня 1892 р. у родині священника УГКЦ в с. Вишнівчик Перемишлянського повіту (зараз Перемишлянський район Львівської області). Була третьою наймолодшою дитиною. Дитинство майбутньої «панянки-офіцера» пройшло серед мальовничої природи рідного села, яке знаходилося на берегах річки Золота Липа та було оточене лісами, дібровами, луками. З дитинства Олена любила читати, її цікавили історія, географія, вона обожнювала музику та танці. Протягом восьми років дівчинка вчилась у школі рідного села. Вона відрізнялась особливою привабливістю – русяве волосся, блакитні очі, помітна статура. Недарма 15-річну Олену фотографували для підручника з гімнастики Івана Боберського, чиє ім'я нині носить Львівський державний університет фізичної культури і спорту. «Це була справжня красуня, вона мала особливий шарм, чудову фігуру, миле, вродливе личко, але, разом з тим, твердий характер, поштові марки з її зображенням продавалися по всій Європі» - писала про неї архівіст Галина Сварник [11].

До 1910 р. Олена навчалась в семінарії Українського педагогічного товариства у Львові. За прикладом старшого брата дівчина стала членкинею відомого українського товариства «Сокіл» і пізніше очолила його першу жіночу чоту. Після закінчення семінарії Степанів заробляла на життя та навчання репетиторством. За два роки вона вступила до Львівського університету на філософський факультет. Тут вона слухала лекції з історії професорів Михайла Грушевського, Степана Томашівського, з географії – Степана Рудницького, Еугеніуша Ромера (професор, визначний польський географ і картограф) та ін. Кінець ХІХ ст. на Галичині відзначався піднесенням культурно-освітньої діяльності, піднесенням національної свідомості українців. Роль товариства «Просвіта», ідея заснування якого виникла ще у 1867 р. у отця Степана Качали зі Збаражчини, та НТШ була визначальною. Зі студентських років Олена включилася у громадсько-політичну роботу, стала співголовою Комітету жіночих організацій Галичини та членом радикальної партії. В Україні політичний радикалізм тоді пов'язувався з такими визначними діячами, як Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Павлик, котрі ще у 1890-х рр. створили у Галичині Русько-Українську Радикальну партію, головними вимогами якої були переустрій Австрії на федеральній основі та розподіл землі між мало- та безземельним селянством. Отже, вже тоді вона мала яскраво виражені лідерські якості, вела людей за собою, вже тоді її думка у багатьох питаннях була вирішальною. Бувши студенткою Львівського університету, працювала в товаристві УСС (комендант жіночої чоти).

По вибуху Першої Світової війни Олена Іванівна вирішила, що вона повинна знаходитись у стрілецьких лавах. Але батьки були проти рішення дочки. До того ж отримати місце у дівчій армії представниці слабкої статі не могли. На всі прохання дівчина чула одну відповідь: «Жінкам не місце у війську». Але вона пішла на хитрість – перевдяглася в однострій, зробила знимку на документ і все відправила до місцевої управи. Однак вже задовго до того вона готувала себе психологічно і фізично: проводила виснажливі тренування, відвідувала лекції з військової історії, отримувала навички медичної допомоги, вчилась володіти зброєю. Багато дівчат з її оточення не розуміли, для чого вона так рвалася на

фронт. Вони не здогадувались, що Степанів в усьому хотіла бути на рівні з чоловіками. Адже багато передових жінок того часу доводили оточенню, що жінка може бути не тільки дружиною і матір'ю, але й корисним і зразковим працівником у кожній сфері, наприклад, у війську. І незабаром дівчину туди взяли. Кажуть, підтримку їй у цьому надав сам Ю. Пілсудський. І вже восени 1914 р. Степанів опинилась на Східному фронті. В 1914-1915 рр. в Карпатах у складі другого батальйону УСС (Українських січових стрільців) вона воювала в австро-угорській армії, брала участь у рейдах по тилах російських військ. Щоденно її батальйон долав у горах за нелегких зимових умов до 60 км. У травні 1915 р. Степанів була призначена командиром стрілецької чоти (40 осіб), яка брала участь у важких боях поблизу Комарників та гори Маківки. Це була славна перемога Українського Стрілецтва, яка стала не лише світлим чином стрілецької зброї, але в ній виявилася головна сила стрілецького духу й волі. У боях Олена встигала всюди: вона і перев'язувала поранених, і витягувала бійців з-під куль, а на зборах офіцерів (старшин) надавала цінні поради. Незабаром їй присвоїли офіцерське звання хорунжого (молодшого лейтенанта). Про її самопожертву та вірність обов'язку свідчив такий випадок: вже маючи офіцерське звання УГА під час проведення маневрів у селі Гологори вона знаходилась всього в декількох км від рідного села, але додому так і не вибралась, з батьками не побачилась. Олена не належала ні собі, ні батькам, ні коханому – нею повністю оволоділо відчуття патріотичного обов'язку. За героїзм у боях на г.Маківці їй було нагороджено срібною Медаллю за хоробрість і Військовим хрестом. У січні 1915 р. про жінку-офіцера писали газети, вона стала відомою, її любили підлеглі та колеги.

Але у травні 1915 р. сталася трагедія: після жорстоких боїв на Болехівщині 7-тисячне угруповання австро-угорських військ потрапило до полону. Серед 50 полонених офіцерів опинилась і українка Степанівна (таке псевдо вона отримала). Їй довелося подолати шлях арестанта, той, який свого часу пройшов колись великий Тарас Шевченко. Спочатку вона опинилась у російському таборі для військово-полонених у Оренбурзі, потім в Ташкенті, де були відсутні елементарні норми санітарії. Там вона захворіла, відкрилася легенева кровотеча. Тільки у липні 1917 р. жінці вдалося вирватися з полону.

Рис. 2. Хорунжа О. Степанів серед старшин (офіцерів) УСС на горі Маківка (1915 р.)

Через Петроград, Фінляндію, Швецію, Німеччину вона прибула до Відня. Столиця зустріла її почесними, як героїню війни. Восени вона знову була прийнята до легіону УСС, де і зустріла свого коханого – сотника (капітана) артилерії Романа Дашкевича. Він теж був у російському полоні – в таборі для військово-полонених у Забайкаллі.

Після повернення до Львова вона поновлюється в університеті. У жовтні 1918 р. за дорученням українсько-галицького керівництва веде у Києві таємні переговори з гетьманом Павлом Скоропадським, активно діє в заходах по створенню Західноукраїнської Народної Республіки. У жовтні 1918 р. була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Для її захисту була створена Українська Галицька Армія (УГА). Жінка-офіцер повернулася до діючої армії і опинилась у штабі групи «Схід», яку незабаром перейменували на 4-у Золочівську стрілецьку бригаду УГА. У березні 1919 р. бригада прийняла участь у боях за повернення Львова. Тоді ж Олені присвоїли звання чотаря (лейтенанта). Але вже скоро УГА залишила Західну Україну і об'єдналась з Дієвою Армією УНР, столиця якої тимчасово перебувала у Кам'янці-Подільському. У 1919 р. Олена Степанів навчається в Кам'янець-Подільському університеті, одночасно працює пресовим референтом Міністерства закордонних справ Української Народної Республіки. Наприкінці цього ж року вона з дипломатичною місією відбула до Відня для переговорів, оскільки вона мала військовий досвід, володіла декількома мовами.

У Відні вона змогла зустрітися зі своїм майбутнім чоловіком, на той час полковником УГА Романом Дашкевичем. Він був відомим громадським політичним і військовим діячем, пізніше став генерал-хорунжим Армії УНР, командував гарматною батареєю у полку Євгена Коновальця, був організатором корпусу Січових Стрільців у Києві в 1917 р. Цікаво, що на їхньому весіллі, кажуть, старостою був ні хто інший, як Степан Рудницький, який став «хрещеним батьком» Олени Степанів у науці. Сама Олена Степанів стала «хрещеною матір'ю» визначного українознавця, енциклопедиста, професора Володимира Кубійовича. Згодом у своїй книзі «Мені 85» Кубійович напише, що вона допомогла йому увійти «у львівське русло, починаючи від участі на з'їзді українських географів-педагогів у Львові 1930 р., на якому я виголосив доповідь». Саме вона залучила Кубійовича до праці в НТШ у Львові, разом з ним розвивала соціально-економічну

географію (антропогеографію) України. «Олена Степанів, - читаємо в праці почесного професора Львівського національного університету імені Івана Франка, доктора географічних наук, академіка НАН вищої школи України та Української Економічної Академії, дійсного члена НТШ Олега Шаблія [3], - як особистість і науковець, є багатомірним феноменом: доктор філософії в галузі історії та географії, відомий громадський діяч Галичини, доцент кафедри економічної географії Львівського університету, старший науковий співробітник відділу економіки АН УРСР у Києві. Олена Степанів належала до грона вчених, якими може пишатися будь-який народ: це академіки Степан Рудницький і Юрій Полянський, професори Володимир Гериневич та Володимир Кубійович, доктори Мирон Дольницький і Михайло Іванчук» [4]. Син Олени Ярослав Дашкевич, 1926 року народження, став українським істориком-сходознавцем, він автор понад 400 наукових праць з історії України, Вірменії усіх історичних епох, голова Львівського відділення Інституту української археології НАН України.

Оскільки бригаду УСС незабаром розформували, її демобілізували і О. Степанів продовжила своє навчання у Віденському університеті. По його закінченні, написанні і захисті дисертації німецькою мовою на тему «Розподіл і розвиток суспільства в давній Русі до половини XIII століття», вона отримала науковий ступінь доктора філософії в галузі історії та географії. Повернувшись до Львова 1921 р., вона розпочала свою науково-педагогічну діяльність: їй запропонували викладання в гімназії Сестер-Василіянок, де вона користувалася повагою та любов'ю студенток, про що пишеться в Пропам'ятній книзі гімназії [11]. Вона стала членом Наукового товариства імені Шевченка, ініціатором створення географічної комісії та товариства «Рідна школа». Як видно, Олена Степанів була у вирі тих політичних подій, динамічних змін, які відбувалися в Україні після вибуху революції в Росії, боротьби прогресивних сил за створення незалежної української держави. Посилений наступ реакції в Галичині та в Радянській Україні в кінці 1920-х - на початку 1930-х рр. сильно підірвав прогресивні українські сили, змусив багатьох діячів українського державотворення емігрувати за кордон. Дещо відійшла від політичної діяльності і Олена. Зате вона активізувала наукову роботу. З 1929 р. вона очолює Географічну комісію при Президії учительської громади, працює секретарем фізикогеографічної комісії НТШ, стає одним з ініціаторів створення при НТШ Географічної комісії. У другій половині 1930-х рр. виходять дві колективні праці за редакцією Володимира Кубійовича: «Атлас України і сумежних країв» (1937) та «Географія українських і сумежних земель» (1938, том 1). Олена Степанів підготувала для другого тому два великих нариси – про Київ та Львів. Але з приходом до Львова більшовиків майже готова книга була знищена. У вступному слові до першого видання «Географії українських і сумежних земель» професор Володимир Кубійович сформулював основну мету книги: «Виповнити частинно одну з дошкульних прогалин у нашому українознавстві – подати географію наших етнографічних земель». І праця Олени Степанів «Сучасний Львів» є першою комплексною і найбільш повною економіко-географічною характеристикою міста, яка не втратила своєї актуальності і зараз, про що буде далі. Зазначимо, що ця книга перевидана вже за часів незалежної України в 1992 р.[12]. У другій половині 1930-х рр. О. Степанів працювала референтом при Ревізійному союзі українських кооперативів, співпрацювала з «Пластом» і УВО.

З 1939 р., коли Львів потрапив під радянську окупацію, Олена Іванівна, вже відомий географ працювала на викладацькій роботі в середній школі, Інституті радянської торгівлі у Львові. А коли почалася німецько-радянська війна і Львів був окупований німцями, продовжувала вчити школярів географії, а також працювала в статистичному бюро міста, написала книгу «Сучасний Львів» (1943), а пізніше - нарис «Промисловість Львова за часів німецької окупації 1941-1944 років» (1946). Особливо актуальною (можливо, до сьогодні) є книга Олени Степанів «Крим – ключ до Чорного моря», що була надрукована 1943 р. у львівському журналі «Дорога» (ч.4). Ось лише одна цитата з цієї книги: «У чийх руках глибоко висунутий в море Кримський півострів, той має право не тільки захопити чорноморські шляхи, але й стати паном цілого півдня Східної Європи. Природних, затишних і добре захованих пристаней Криму, а в першу чергу, воєнної твердині Севастополя, не заступить ні Одеса, на Миколаїв, Херсон чи Ростов» [4].

В 1944 р. О. Степанів свідомо залишилась у Львові, відмовившись від ідеї еміграції на Захід. Після закінчення Другої світової війни вона працювала доцентом Львівського університету, писала наукові праці. У 1946-48 рр. її делегують до Києва, де вона працювала старшою науковою співробітницею відділу економічної географії Інституту економіки Академії наук УРСР. 1948 р. О. Степанів повернулася до Львова, працювала старшою науковою співробітницею і завідувачкою сектором економіки Львівського відділу Інституту економіки АН УРСР, науковою співробітницею Природничого музею Академії наук, завершує дві великі праці, що стосувалися використання природно-ресурсного потенціалу Північного Розточчя і Західного Поділля. Дивно, але жінку, яка зі зброєю в руках воювала проти Російської імперії, а потім усю війну провела в окупації, влада не зауважувала аж до грудня 1949 р. Але потім першу українську жінку-офіцера заарештували і засудили за статтю зради Батьківщині (правда, незрозуміло, яку ж Батьківщину вона зрадила). Їй інкримінували зберігання «націоналістичної» літератури, зв'язок з ОУН і публікацію антирадянської статті у журналі «Ідея і чин». Особлива нарада при МДБ СРСР винесла вердикт: «Степанів Олену Іванівну за участь у контрреволюційній банді українських націоналістів і пропаганді націоналістичних ідей через друк помістити до виправно-трудового табору (ВТТ) терміном на 10 років, рахуючи строк з 29 листопада 1949 р., майно конфіскувати»[2]. У книзі професора Олега Шаблія «Володимир Кубійович» читаємо про Олену Степанів скупі рядки правди: «18 лютого 1950 р. МГБ було спалено «речові докази вини» - понад двісті позицій літератури, зокрема такі «націоналістичні» видання як «Слово о полку Ігоревим», «Руські літописи», «Історія України-Руси» Михайла Грушевського, «Галицько-волинський літопис» [12]. Прокурор вимагав засудити Олену Степанів на 25 років, та особлива нарада при МГБ у Москві «змилюсердилася» і присудила лише 10 років.

Покарання Олена Степанів відбувала у Мордовських таборах протягом 7 років, працюючи на торфорозробках (і це жінка у шістдесятилітньому віці), а потім палітурницею. Там вона захворіла на дистрофію, отримала інвалідність і в

1956 р. за станом здоров'я, отримавши дострокове звільнення, повернулася до рідного Львова. Життєві долі учителя і учениці – Степана Рудницького і Олени Степанів були схожі, з тією лише різницею, що Степана Рудницького було розстріляно 3 листопада 1937 р. разом із синами і доньками України на відзначення 20-х роковин Жовтневої революції у Медвежогорську і закопано у Сандармосі, а Олена Степанів після звільнення повернулася до Львова, де ніхто не запропонував їй роботу, не дали житла, багато від неї відвернулись. Мужня жінка проживала з сином Ярославом, відомим істориком, який підтримував її морально і матеріально. Олена Степанів померла від раку у липні 1963 р. і похована на Личаківському цвинтарі у Львові. Сьогодні ім'ям цієї жінки в Україні названі вулиці і школи, її пам'ятають і люблять, її життєва сила і вірність принципам для українців нині є прикладом для наслідування.

Щодо наукової спадщини Олени Степанів зазначимо, що вона написала за свою нелегку наукову кар'єру понад 75 наукових праць, серед них майже 50 публікацій; зробила помітний доробок у географію населення України, вивчення трудових ресурсів потенціалу; географію природних ресурсів Західного регіону; дослідження господарського потенціалу міст на прикладі Києва та Львова, а також їх транспортної інфраструктури; дослідження водотранспортних проблем, зокрема Дністра; політичну географію українських земель, зокрема Криму; економіко-географічну картографію. Наукова спадщина Олени Степанів до нинішнього часу залишається невивченою. Більшість її наукових праць було у рукописах. Можливо частина з них втрачена, частина, певно знаходиться в архівах спецслужб та інститутів Академії наук. Наводимо короткий перелік праць Олени Степанів: «Напередодні великих подій» (1943), довідник «Кооперативи здоров'я» (1930), «Сучасний Львів» (1943), «Крим (геополітичний нарис)» (1943), «Трудові резерви Львівщини» (1949), «Енергетичні ресурси і сировинна база промисловості західних областей УРСР» (1949), «Дністер – важлива транспортна магістраль» (1949). 1992 р. наукова громадськість Львова відзначила 100-літній ювілей Олени Степанів. Багато планувалося заходів, щоб увіковічити пам'ять цієї славної і мужньої жінки-педагога, громадського діяча і вченого-географа. Та чи все зроблено, аби ще одне славне ім'я було збережене назавжди в пам'яті українського народу? Олена Степанів була і залишиться назавжди в ряду славних жінок, справжніх Берегинь незалежної Української Держави.

На честь Олени Степанів названа Львівська українська гуманітарна гімназія з поглибленим вивченням українознавства та англійської мови, що розташована на однойменній вулиці. 1 листопада 2003 р. на фасаді будинку колишньої гімназії Сестер Василянок нині відомої як Львівська лінгвістична гімназія, де у 1921-1935 рр. Олена Степанів – Дашкевич викладала історію та географію урочисто відкрито меморіальну таблицю Олені Степанів авторства скульптора Я. Скакуна. Після відкриття в актовій залі навчального закладу відбулася презентація книги О. Шаблія та О. Вісьтак «Олена Степанів». 7 грудня 2012 р., в день 120-річчя від народження О. Степанів, жінки Прикарпаття ініціювали встановлення в Івано-Франківську пам'ятника першій жінці-офіцерів Українських Січових стрільців. 20 грудня 2012 р. у дворіку географічного факультету ЛНУ імені Івана Франка у Львові урочисто відкрили та освятили меморіальну таблицю Олені Степанів. У містах Львові та Надвірній на її честь названі вулиці. Щорічно пластовий курінь число 2 імені Олени Степанів відвідує могилу своєї патронеси. Нарешті «Відзнаку ім. Олени Степанівни» з 2015 р. вручає міський голова Львова. Відзнака передбачена для жінок, які самовідданою працею зробили значний внесок у розвиток освіти, науки, культури та громадської сфери м. Львова. Цю відзнаку виготовлено за проектом художника І. Турецького [11].

Основним науковим доробком доктора Олени Степанів (Дашкевич) є книга «Сучасний Львів» видання 1943 р. [4], де, у тому числі, вона надала характеристику транспортної інфраструктури Львова на той час. Вона писала [4]: Географічне положення Львова характерне тим, що через місто проходять головні комунікаційні шляхи східної частини європейського континенту. Місто лежить на дорозі, найбільш догідній для сполучення Балтики з Чорним морем, що зв'язує чорноморські порти Одесу, Констанцу з Балтійськими портами Мемелем, Кенігсбергом, Данцігом. З другої сторони по північній стороні гір Карпат, Судет, Альп існує природний континентальний шлях, що веде з західної Європи до східної і далі на близький схід через Київ, Харків, Ростов та водяний шлях з чорноморських портів до Батумі і Баку, центрів транспорту прикаспійських країв. Ті шляхи сходяться у Львові в один великий вузол. На трасах тих шляхів, якими користуються вже багато сторіч і утворилися численні господарські осередки, що зв'язані між собою залізничними лініями, битими шляхами, а навіть частинно водними дорогами.

До Одеси та інших Чорноморських портів веде Подільський шлях через Тернопіль, Проскурів. У Золочеві відгалужується шлях на Рівне. Це частина історичної дороги Краків – Львів – Київ. Він відіграв визначну роль у зв'язку Сходу з Заходом. На підміському відтинку цього шляху лежать промислові оселі: Лисиничі (фабрика дріжджів), Вінники (фабрика тютюну) і Чортківська скеля – місце підміських прогулянок. Рух на цьому шляху нерівномірний, зокрема до Вінник.

Ярославський шлях виходить з міста під назвою Янівської, потім Перемиської дороги, до нього прилучається в околиці Львова відгалуженням міжморських і прикарпатських шляхів. Ярославський шлях веде зі Львова через Янів на Яворів, Ярослав, Краків. Як частина давнішого історичного шляху Краків – Львів – Київ, він відіграв важливу роль в історичному розвитку міста. Сучасно він не має вже тієї вартості, що давніше. Він сполучає тепер Львів з такими місцевостями, як Янів – центр водного спорту та лікувальними місцевостями – Немирів, Шкло. Шлях зі Львова через Городок на Перемишль – Краків (перемиський шлях), бо сполучає Львів через Краків з Віднем. В часі радянської влади сполучав він тільки з місцевостями, розташованими на пограничній смузі: Перемишль, Мостиська, Судова Вишня.

В напрямі на Зимну Воду відгалужується від попередньої дорога, що веде в південному напрямку через Рудки на Самбір – Турку – Ужок. Має вона радше туристичне значення, бо веде в горішній район Турчанського повіту. Посилення механічного руху невелике, за винятком відтинку, що веде зі Львова до Любіня, лісної місцевості.

Жовківська дорога веде зі Львова через Жовкву на Раву-Руську – Люблін – Варшаву. Від Жовкви йде відгалуження на Сокаль, Володимир, Берестя над Бугом, Вільну. Виходить зі Львова Жовківською вул. на північний схід.

В Куликові скручує на південний-захід. Зі сходу об'їжджає Розточчя і далі йде через Жовкву на Раву Руську. Є це траса давнього Холмсько-Галицького шляху, який відіграв чималу роль в історичному розвитку Львова. Сучасно має менше значення, як перед 1939 р. – властиво цей шлях сполучає Львів з найбільшим містом в Генеральній Губернії – Варшавою. Міська частина шоси перевантажена обслуговуванням північної промислової частини міста. Теж саме можна сказати про підміські частину, що має великий рух у напрямку на Жовкву і Раву Руську. У Збоїських відділяється шоса, що сполучає Львів через Кам'янку Струмілову і Радехів з Луцьком. Вона біжить вздовж залізничної лінії Львів – Стояків в північно-східному напрямі і сполучає Жовтанці та Кам'янку Струмілову з містом.

Крім головних шляхів О. Степанів виділяє регіональні та локальні: до перших вона відносить: а) Львів – Миколаїв – Стрий (і далі на Борислав, Дрогобич, Долину); б) Львів – Станіслав – Снятин.

До других: а) Львів – Брюховичі; б) асфальтова дорога Львів – Жовква – Броди; в) Глинянський тракт (Львів – Глиняни); г) до Щирця через Глинну Наварію (через вул. Кульпарківську).

Таким чином, доктор О. Степанів визначила такі основні риси транспортної інфраструктури Львова та Львівщини: по-перше, вона підкреслила центральне положення Львова як транспортно-логістичного хабу на трансєвропейській магістральній дорозі, що з'єднує Балтійське море з Чорним; по-друге, було визначено головні транспортні маршрути, важливі у всеукраїнському масштабі; по-третє, крім головних шляхів були виділені регіональні та локальні; по-четверте, характеристика транспортних маршрутів поєднувалась з зазначенням найбільш істотних промислових підприємств Львівщини; по-п'яте, вказувалося, які туристично-рекреаційні місцевості та центри розміщуються по трасах транспортних шляхів (для підручників з географії транспорту радянської доби таке було відсутнє взагалі); нарешті, по-шосте, зазначалося такі транспортно-логістичні показники, як завантаженість шляхів, інтенсивність руху, а також їхні історичні назви та минуле.

Наукові праці О. Степанів зберігають свою актуальність і нині. Зокрема це стосується питань географії транспорту на прикладі Львова, що вищевикладені. Ці питання з сучасної точки зору стосуються не тільки транспорту, але геології, зокрема міжнародної логістики, з якої був підготовлений і опублікований навчальний посібник автора «Міжнародна логістика» [8]. У цьому посібнику є розділ 19 «Україна в системі Балто-Чорноморської транспортно-логістичної інтеграції», що є власне сучасним розвитком поглядів О. Степанів на сполучення Балтики з Чорним морем, як головного комунікаційного шляху східної частини європейського континенту та ролі Львова як центрального транспортно-логістичного хабу на цьому шляху. Не будемо переказувати зміст цього розділу – бажаючі можуть ознайомитися з ним і з усім навчальним посібником «Міжнародна логістика» на сайті кафедри [8, 248-270].

Але матеріал О. Степанів має безпосереднє відношення і до найбільш сучасного нині проекту Європейського союзу у транспортно-логістичній сфері – Ініціативи Тримор'я (ІТМ). Недавній саміт ІТМ у Таллінні (19-20 жовтня 2020 р.) підкреслив вплив ІТМ на весь балтійсько-адриатично-чорноморський регіон [1]. Недаремно проєкт назвали саме Ініціативою Тримор'я, а не «Міжмор'я», оскільки у такий спосіб підкреслюється не тільки відмінність від міжвоєнної концепції прометеїзму (Міжмор'я – концепція боротьби поневолених народів заходу СРСР під польським патронатом), а й означається, що інфраструктурною співпрацею в межах ІТМ може бути територія, що включає басейни цих морів, а не лише простір, розташований між узбережжями.

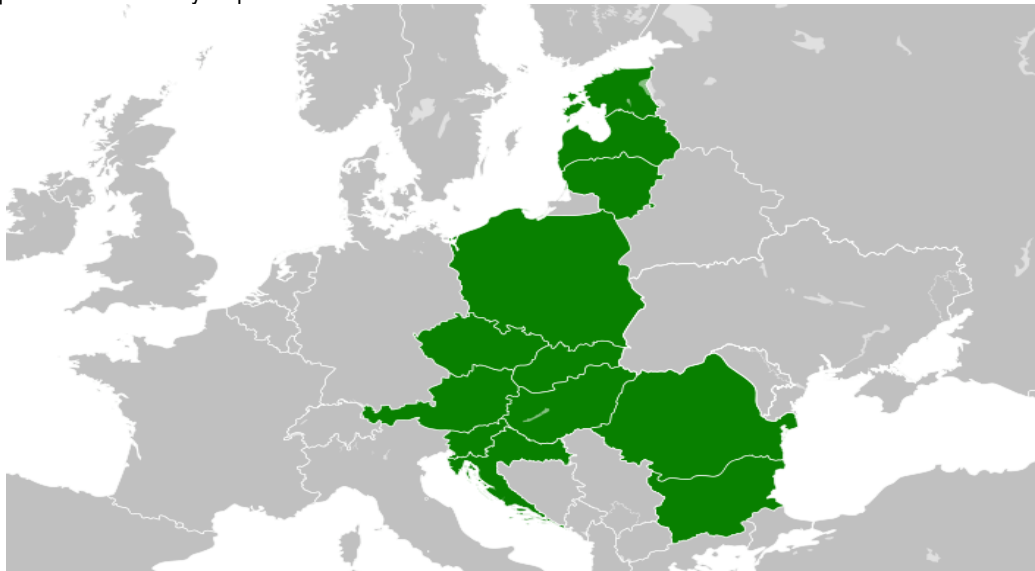

Рис. 3. Країни – члени Ініціативи Тримор'я [6].

Отже, двері ініціативи відчинені і для країн Скандинавії, яка входить до складу ЄС і дуже близька до Таллінна. Вона була б логічним доповненням до інфраструктури комунікаційних шляхів Європи за віссю «північ – південь». Не зачищено їх і для інших охочих країн долучитися до ІТМ. Серед цих стратегічних партнерів насамперед називають дві країни Східного партнерства – Україну і Грузію. Обидві стали жертвами російської агресії: перша з 2014 р., а друга – ще з 2008 р [5].

Як вважає М. Гончар, президент Центру глобалістики «Стратегія XXI», головний редактор часопису «Чорноморська безпека» [5], нинішню формально польсько-хорватську Ініціативу трьох морів (ІТМ) слід відрізнити від історичної польської ініціативи Міжмор'я – військово-політичного союзу Польщі й України. І не тільки тому, що на додаток

до Балтики і Чорномор'я з'явилась Адриатика. Суть полягає в тому, що це геоелектронічна ініціатива виключно для країн - членів ЄС. Хоча запрошення Києву на перший саміт ІТМ 2016 р. й мало місце, але з незрозумілих причин воно було проігнороване. Тому нині для України залишається лише можливість співпраці з Ініціативою Тримор'я за форматом «ІТМ+Україна». Оскільки Польща є двигуном цієї ініціативи, то ця можливість є власне ще одним напрямком українсько-польської співпраці. Головним спрямуванням ІТМ є інфраструктурна співпраця в трьох вимірах: транспортно-логістичному (автомобільні, залізничні, авіаційні та водні шляхи сполучень), енергетичному (газопроводи, СПГ-термінали, ЛЕП) та цифровому задля отримання нової якості ринку східної периферії ЄС. Україні варто співпрацювати з ІТМ, і передусім із Польщею, у таких важливих інфраструктурних проектах, як автомагістраль Гданськ – Одеса, залізничне сполучення в межах проекту «Вікінг», розвиток газової інфраструктури в межах коридору «Північ – Південь» (із залученням українських підземних сховищ блакитного палива).

На відміну від Грузії, позиція України по відношенню до ІТМ як завдяки географічному розташуванню, так і завдяки власному потенціалу є значно перспективнішою, а її політика щодо ІТМ є виразніше задекларованою. Бажання Києва приєднатися до співпраці в межах Ініціативи Тримор'я було підтверджене президентом В. Зеленським у заяві, зробленій у Варшаві на спільному брифінгу з президентом Польщі А. Дудою 31 серпня 2019 р. напередодні річниці початку Другої світової війни. Того самого дня очільники підписали польсько-українсько-американський меморандум про співробітництво для транзиту американського газу зі Свіноуйсьце (через Польщу) в Україну. Реалізація цього проекту, який уже виконується, приведе до фактичного включення України, як південно-східного сусіда Польщі, до інфраструктурної мережі транзиту «блакитного палива» Тримор'я. Україна, попри відсутність статусу офіційного членства в ІТМ, уже є учасником багатьох її проектів, зокрема флагманської ініціативи – Via Carpatia, у якому Україна бере участь як повноправна сторона (згідно з II Ланьцутською декларацією від 3.03.2016 р., підтвердженою в III Ланьцутській декларації від 17.04.2019 р. Якщо прокладену за «меридіаном» мережу «Via Carpatia» трактувати, як «хребет», то будова широтних «ребер» за маршрутами Люблін – Холм – Ковель – Луцьк – Київ, Люблін – Замостя – Львів – Тернопіль – Вінниця – Умань та Жешув – Львів і далі до Умані постає цілком логічним продовженням проекту. Елементом системи транспортно-логістичної мережі в регіоні буде, зрештою, запланована вже на сьогодні автомагістраль ГО (Гданськ – Одеса), яка проляже від Гданська через Люблін та Замостя і до Львова, а потім до Тернополя, Хмельницького, Вінниці та Умані, де з'єднається з автострадою Київ – Одеса. ЄС уже пообіцяв надати фінансову підтримку цьому проекту [7; 9].

Ініціатива «Диверсифікації джерел постачання газу та інтеграції газової інфраструктури в регіоні Тримор'я із впровадженням проекту «Baltic Pipe» (керований польським оператором Gaz System газопровід з норвезьких родовищ через Данію до Нехоже) і транскордонних інтерконекторів», можливо, навіть стратегічно важливіший, ніж автомагістралі. Ініціативу спільно координують Польща, Словаччина, Данія й Норвегія. В українському вимірі вона включає створення потужного транзитного коридору для газу, зокрема будівництво нового газопроводу з Польщі до України, модернізацію компресорної станції у Страхоціні, розширення внутрішньої газотранспортної системи в обох країнах і, як наслідок, надання польсько-українській системі інтерконекторів Германовичі – Більче – Волиця потужності для передачі 5 млрд м³ газу щороку, запланованих на 2022 р. Це також підтверджує реальність польсько-українсько-американського меморандуму. Зрештою, транзитний шлях із Польщі до України для газу, поданого до польської системи, буде відкритим незалежно від походження блакитного палива – хоч із норвезьких, хоч з американських родовищ.

Україна також бере участь в інших проектах, які входять до сфери Ініціативи Тримор'я. Це румунські проекти (транспортна біржа ІТМ та цифрова платформа для моніторингу гідрографічної бази в регіоні) та проект залізничного сполучення Viking Train (спільна ініціатива литовських, білоруських та українських залізниць, а також портів у Клайпеді, Чорноморську й Одесі. Крім того, є ще польський проект управління безпілотниками ближньої дії (Central European Drone Demonstrator – CEDD), будівництво другої залізничної лінії між Копером і Дівачою та реконструкція залізничного сполучення Любляни (Словенія). Два останні проекти хоч географічно й віддалені від України однак належать до залізничної мережі, що з'єднує країну із Західною Європою (у межах Паневропейського транспортного коридору №5). Також Україна розглядається як майбутній партнер у проекті ІТМ румунсько-угорсько-словацького транзитного коридору природного газу. Отже, Київ уже сьогодні, не маючи офіційного членства в Тримор'ї, є учасником багатьох проектів, що реалізуються у межах цієї ініціативи. Також існує прецедент щодо членства країни у форматі співпраці держав – членів ЄС: це участь України в Макрорегіональній стратегії Євросоюзу для Дунайського регіону (EU Macro-Regional Strategy for the Danube Region, EU SDR), в якій вона навіть очолить цей форум 2022 р.

Висновки. «Кожна нація, - писав український письменник і публіцист Юрій Липа, - як і окрема людина може висловити себе і своє лице у безнастанній боротьбі з матеріальним і духовним оточенням. Тільки у такій боротьбі виробиться природна сила України та її вартість світу» [11]. Тільки в такій боротьбі і народжуються справжні сини і доньки своєї держави. Український народ має цілу плеяду славних дочок, таких як княгиня Ольга, дочка великого київського князя Ярослава Мудрого Анна, одна із засновниць Богоявленського Братства у Києві 1616 р. Галшка Гулевичівна, княгиня Анастасія Заславська, коштом якої було видане українською мовою Переспонницьке Євангеліє, на якому присягають президенти нашої держави, неповторна і неперевершена співачка Соломія Крушельницька, наша славетна поетеса Леся Українка, народна артистка України Марія Заньковецька, героїня Олена Теліга та ін. У цей ряд слід додати ще одне ім'я славної української жінки – патріотки, яка працювала на терені природничих наук і залишила значний науковий доробок у світовій науковій скарбівні. Це Олена Степанів. Можливо, комусь вона більш відома, як героїня національно-визвольних змагань українського народу, ніж як вчений-географ. Але саме в географічній науці вона залишила значний доробок, який є актуальним й нині. Зокрема це стосується питань економічної та соціальної географії,

географії транспорту та геологістики. Основні положення та висновки наукових робіт О. Степанів з цих напрямків географічної науки, зокрема двох останніх, важливі і сьогодні і, за нашою думкою, з ними повинні обов'язково ознайомитися усі дослідники та здобувачі наукового ступеня кандидата географічних наук (доктори філософії з географії), роботи яких присвячені питанням географії транспорту і геологістики. Наукова спадщина О. Степанів до нинішнього часу залишається невивченою, і це є значним полем дослідження для молодих науковців, враховуючи те, що наукові праці О. Степанів актуальні і сьогодні, й мають значний зв'язок з і вплив на сучасний євро-атлантичний вектор розвитку незалежної Української держави, європейську інтеграцію України та її участь у транспортно-логістичних проектах ЄС, у т.ч. Ініціативу Тримор'я та участь в ній України.

Література

1. Довга дорога до Тримор'я: чи зуміє Україна налагодити співпрацю з «новою Європою». URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/dovga-doroga-do-trimorya-chi-zumie-ukraina-nalagoditi-spivpratsyu-z-novoyu-evropoyu>
2. Дубнов В. Пани хорунжая. Загадки истории. №43. 2020. С.30-31.
3. Вистак О.І. Життєвий і творчий шлях Олени Степанів. *Доктор географії Олена Степанів / Упорядник О. Шаблій* Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002 (у співавторстві).
4. Вистак О. І. Життєвий і творчий шлях Олени Степанів *Олена Степанів. Наукові праці. Есе. Спогади / Упорядник О. Шаблій.* Львів: Видавничий центр Наукового товариства ім. Шевченка, 2003 (у співавторстві).
5. Журавський вель Граєвський П. Грузія й Україна – потенційні партнери Тримор'я. *Український тиждень.* №46 (678). 13-19.11.2020. С.34-37.
6. Ініціатива Тримор'я існує вже п'ять років – але без України. URL: <http://www.nasze-slowo.pl/iniciatywa-trymorya-istnuje-vzhe-pyat-rokiv-ale-bez-ukrainy/>
7. Одеса. Польсько-український бізнес-форум. URL: <https://www.gov.pl/web/ukraina-uk/forum-biznesowe-w-odessie>
8. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика. Навчальний посібник. К., Обрії, 2011 – 544 с.
9. Польща підтримує транзитні амбіції України. URL: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/polshha-pdtrimuje-tranzitn-abmcji-ukrajini>
10. Степанів Олена Іванівна. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: uk.wikipedia.org/wiki/
11. Степанів Олена. URL: <https://parafia.org.ua/person/stepaniv-olena/>
12. Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення. Львів: Фенікс, 1996. 704 с.

References

1. Dovga doroga do Trymorya: chyzumie Ukraina nalagodyty spivpratsyu z «novoyu Evropoyu». URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/dovga-doroga-do-trimorya-chi-zumie-ukraina-nalagoditi-spivpratsyu-z-novoyu-evropoyu>
2. Dubnov V. (2020). Pani khorunzhaya. Zagadki istorii. №43. S.30-31.
3. Vistak O. I. (2002). Zhitteviy i tvorchiy shlyakh Oleny Stepaniv. *Doktor geografii Olena Stepaniv.* Uporyadnik O. Shablii. - Lviv: Vyd. tsentr LNU im. Ivana Franka. (u spivavtorstvi).
4. Vistak O. I. (2003). Zhitteviy i tvorchiy shlyakh Oleny Stepaniv. *Olena Stepaniv. Naukovi pratsi. Ese. Spogady.* Uporyadnik O. Shablii. Lviv: Vidavnychiy tsentr Naukovogo tovaristva im. Shevchenka. (u spivavtorstvi).
5. Zhuravskiy vel Graevskiy P. (2020). Gruziya i Ukrayina – potentsiyni partnery Trymorya. *Ukrayinskiy tyzhden.* №46 (678). 13-19.11. S.34-37.
6. Initsiativa Trymorya isnuje vzhe p'yat rokiv – ale bez Ukrayiny. URL: <http://www.nasze-slowo.pl/iniciatywa-trymorya-istnuje-vzhe-pyat-rokiv-ale-bez-ukrainy/>
7. Odesa. Polsko-ukrayinskiy biznes-forum. URL: <https://www.gov.pl/web/ukraina-uk/forum-biznesowe-w-odessie>
8. Oliynik Ya.B.. Smynov I.G. (2011). Mizhnarodna logistyka. Navchalniy posibnik. K.. Obrii. 544 s.
9. Polshcha pidtrymue tranzitni ambitsiyi Ukrayiny. URL: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/polshha-pdtrimuje-tranzitn-abmcji-ukrajini>
10. Stepaniv Olena Ivanivna. Material z Vikipediyi – vilnoi entsiklopedii. URL: uk.wikipedia.org/wiki/
11. Stepaniv Olena. URL: <https://parafia.org.ua/person/stepaniv-olena/>
12. Shablii O. (1996). Volodymyr Kubiiovych: entsyklopediya zhyttya i tvorennya. Lviv: Feniks. 704 s.

УДК 378.147.382

Танана С. М.,

кандидат педагогічних наук, доцент

ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗВО ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

У статті зазначено, що навчання професійному іншомовному спілкуванню може здійснюватися лише на основі вже сформованих базових знань, пов'язаних із професійними сферами діяльності майбутнього фахівця. Значущим є професійне спілкування спеціаліста туристичного профілю, яке включає в себе володіння специфічним вокабулярієм. Аналізується комунікативна орієнтація процесу навчання професійному іншомовному спілкуванню в туристичній роботі, яка визначається двома головними факторами: існування мотивації та існуванням переносу мовленнєвих умінь у сферу їх практичного застосування. Зазначено, що у процесі підготовки майбутніх